

ТРАДИЦІЙ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ В РОЗВИТКУ ВОДОГОСПОДАРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ _____

У статті розглянуто походження лексики водного господарства польської мови, визначено основні закономірності, пов'язані із впливом мовних і позамовних чинників, які зумовлюють динаміку цього лексичного шару. Схарактеризовано специфіку водогосподарської термінології в донауковий та науковий періоди.

Ключові слова: польська мова, галузева лексика польської мови, водогосподарська лексика, прототермін, термінологія.

Недостатня вивченість проблем, пов'язаних із формуванням окремих тематичних груп, визначенням способів та засобів номінації спеціальної лексики в сучасній славистиці, зумовлює необхідність проведеного в статті аналізу.

Об'єктом дослідження обрано водогосподарську лексику польської мови (далі ВГЛ). Зазначимо, що ВГЛ вербалізує реалії таких ділянок господарчої діяльності людини, як: 1) водне господарство («галузь і наукова дисципліна, які займаються методами, засобами формування поверхневих та підземних вод з метою забезпечення населення водними ресурсами; збереженням, охороною, відтворенням водного фонду; попередженням шкідливої дії вод»); 2) морське господарство («галузь, яка займається розвитком морського судноплавства, риболовства, суднобудування») (WE PWN, 10, 315). Причому до ХХ ст. водні ресурси на території Польщі використовувалися передусім для потреб судноплавства, яке разом із рибальством належить до найдавніших видів діяльності людини: гарпуни, гачки, а отже, і рибальство виникли 20 тис. років до н. е., човни-довбанки та сітки почали виготовляти 10 тис. років до н. е.¹

Термін «водогосподарська лексика» розуміємо як «сукупність лексичних одиниць (передусім термінів та їх природно сформовану систему — термінологію), які утворюють особливий лексичний шар»² і містять у семантиці уявлення та поняття про професійний досвід, спеціальні знання в галузі освоєння людиною водного середовища. Найважливішим сектором водного і морського господарства є судноплавство (*żegluga, nawigacja*) — «перевезення пасажирів та вантажів (*transport wodny*), туристичне, природознавче, спортивне плавання», а також спеціальні форми судноплавства, до яких належать: риболовство, рятувальництво, навігація, підняття затонулих суден, їх постачання тощо» (NEP, 6, 1075).

¹ На основі хронологічної таблиці, укладеної С. В. Гриневим-Гриневичем (див.: *Гриневич С. В. Терминоведение.* — М., 2008. — С. 185).

² Там же. — С. 5, 15.

Мовні одиниці, які позначають поняття судноплавства, згруповано за такими лексико-семантичними групами: «назви плавальних засобів», «назви елементів конструкції плавальних засобів», «назви риболовних знарядь», «назви дій суб'єкта і переміщення об'єкта по воді», «назви виконавців дії в галузі водного господарства».

На початку ХХІ ст., в умовах перетворення науки в галузь людської діяльності, корпус ВГЛ інтенсивно поповнюється, модифікується та потребує пильної уваги вчених. Між тим на сьогодні у славістиці відсутні спеціальні узагальнювальні праці, у яких була б повно висвітлена історія водогосподарської лексики в діакронно-синхронному плані як в окремих слов'янських мовах, так і на загальнослов'янському тлі.

Мета розвідки — інтерпретація зібраного емпіричного матеріалу, встановлення закономірних тенденцій, які зумовлюють розвиток ВГЛ протягом різних історичних етапів. Проведений аналіз спирався на принципи антрополінгвістики та лінгвокультурології, на розвідки, у яких розглядаються окремі аспекти, пов'язані з еволюцією морської, судноплавної, суднобудівної та рибальської лексики в слов'янських мовах³.

Важливими виявилися полоністичні студії. Лексика плотарів (флісників) досліджувалася в полоністиці з ХІХ ст. (Я. Хачевський); у ХХ ст. увагу дослідників привертають спеціальні слова, що номінують реалії рибальства, судноплавства (М. Заруський, Ю. Клейнот-Турський, В. А. Драпелла, К. Мошинський, З. Броцький, Е. Лучинський, Я. Ожджинський), кашубська морська термінологія (І. Голембієвський, Б. Шльонський), морська термінологія першої половини ХХ ст. (Е. Лучинський), мариністична фразеологія (І. Дашчинська, Л. Івашко), сучасний жаргон польськокомовних моряків (Е. Колодзєєк)⁴.

³ Див., наприклад: *Горбач О.* Українська морська й судноплавна термінологія // Зібрані статті. VI. Лексикографія й лексикологія. — Мюнхен, 1993. — С. 30–59; *Круазе ван дер Кон.* К вопросу о голландских терминах по морскому делу в русском языке // Изв. отд. рус. яз. и словесности АН. — 1900. — Т. 15. — С. 1–72; *Сморгонский И.* Кораблестроительные и некоторые морские термины нерусского происхождения // Труды ин-та истории науки и техники. — М.; Ленинград, 1936. — Вып. 6. Сер. 2. — 180 с.; *Розен С. Я.* Очерки по истории русской корабельной терминологии Петровской эпохи. — Ленинград, 1960. — 158 с.; *Богородский Б. Л.* Русская судоходная терминология в историческом аспекте: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. — Ленинград, 1964. — 35 с.; *Гулякова И. Г.* Судостроительная терминология современного русского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Ленинград, 1984. — 16 с.; *Лукашев В. А.* Научно-техническая терминология проектирования судов (состав, структура, семантика): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Ленинград, 1985. — 18 с.; *Мотузенко Е. М.* Морская рыболовецкая терминология Северо-Западного Причерноморья: Дис. ... канд. филол. наук. — О., 1987. — 223 с.; *Орехова Т. И.* Формирование тематической группы названий водных средств передвижения в истории русского языка XVIII–XX вв.: Дис. ... канд. филол. наук. — Барнаул, 2000. — 179 с.; *Костов К.* Из профессиональной лексики на болгарските рибари // Български език. — 1960. — Кн. 5. — С. 447–448; *Спасова А.* За някои думи от италиански произход в нашия език, свързани с мореплаването // Езиковедско-етнографски изследвания в памет на академик Стоян Романски. — София, 1960. — С. 409–361; *Спасова А.* Гръцки и турски елементи в българската морска рибарска терминология // Български език. — 1966. — № 4. — С. 332–343; *Skok P.* Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu. — Split, 1933. — 184 s.; *Jurišić B.* O našoj pomorskoj terminologiji // Pomorski zbornik. — Zagreb, 1962. — Knj. 1. — S. 451–467.

⁴ Див.: *Haczewski J.* O splawie drzewa z dodatkiem terminologii orylów, flisów, majtków // Sylwan. — 1835. — Т. 9. З. 1–2. — С. 136–178; *Zaruski M.* Współczesna żegluga morska oraz słownik żeglarski. — Warszawa, 1920. — 159 s.; *Klejnot-Turcki J.* Słownictwo marynarki // Polskie morze. — 1921. — S. 119–128; *Drapella W. A.* Ster. Ze studiów nad kształtowaniem się pojęć morskich. Wiek XV–XX. — Gdańsk, 1955. — 95 s.; *Drapella W. A.* Żegluga — nawigacja — nautyka. Wiek XVI–XVIII. — Gdańsk, 1955. — Cz. 1. — 263 s.; *Moszyński K.* O sposobach badania

Однак наведені та деякі інші праці лише частково охоплюють проблеми, пов'язані з виникненням, розвитком і закономірною перебудовою лексики, яка позначає реалії водного господарства в польській мові. Проблема статусу спеціальної лексики у структурі національної мови є однією з актуальних у мовознавстві. ВГЛ розглядаємо як самостійний лексичний шар польської мови з притаманними йому універсальними й специфічними ознаками, що утворює одну з підсистем науково-технічної мови.

Результати нашого дослідження засвідчують, що, по-перше, лексика водного господарства починає формуватися в доннауковий період. Не можна уявити торговельно-господарчу діяльність слов'ян без «Янтарного шляху» та «шляху з варяг у греки», які проходили по Балтійському та Чорному морях. Коли йдеться про слов'ян, Русь, місцеве життя, широко вживаються географічні назви, мисливська і рибальська термінологія⁵.

На розвиток та модифікацію дослідженого лексичного шару значний вплив мають позамовні чинники. Потреба в номінації нових предметів, явищ стимулює появу неологізмів, спеціальних лексем, органічно взаємопов'язаних зі словами загальноновживаної польської мови, на основі якої вони сформувалися.

По-друге, на окремих історичних етапах семантичне і формальне варіювання ВГЛ залежало від системності, упорядкованості понять галузі водного господарства. Специфічною ознакою зазначеної лексики є те, що вона виникає за відсутності чіткої системи науково-технічних понять, в умовах тісної взаємодії між спеціальною та загальноновживаною лексикою. Первинні спеціальні слова (прототерміни за С. В. Гриневим-Гриневичем, О. В. Борхвальд) формуються на основі загальних мовних одиниць, використовуються для позначення спеціальних уявлень у професійному мовленні.

Хронологічні зрізи свідчать про постійну взаємодію між спеціальними та загальноновживаними словами, про надання переваги певному способу та моделям утворення спеціальних мовних одиниць на окремих етапах. Унаслідок спеціалізованого вживання лексем у мовленні фахівців відбувається їх термінологіза-

---

kultury materialnej Praslówian.— Wrocław, 1962.— 293 s.; *Moszyński K.* Kultura ludowa Słowian.— Warszawa, 1967.— Т. 1.— 746 s.; *Brocki Z.* Kot i kotwica. Zbiorek pierwszy.— Gdynia, 1961.— 144 s.; *Luczyński E.* Staropolskie słownictwo związane z żeglugą XV i XVI w.— Gdańsk, 1986.— 255 s.; *Ozdzyński J.* Morska wspólnota kulturowa w świetle faktów językowych. Morfologia zapożyczeń w polskim słownictwie flisackim i żeglarskim // *Prace monograficzne*.— Kraków.— 1989.— Т. 105.— 376 s.; *Ozdzyński J.* Konteksty kulturowe słownictwa flisackiego.— Kraków, 1998.— 418 s.; *Gołębiewski H.* Wyrazy rybackie i żeglarskie u Kaszubów.— Toruń, 1899.— Cz. VI.— S. 173–178; *Gołębiewski H.* Obrazki rybackie.— Gdańsk, 1975.— 92 s.; *Śląski B.* Słownictwo rybackie i żeglarskie u Kaszubów nadmorskich // *Prace Filologiczne*.— Warszawa, 1911–1916.— Т. 8. Z. 1–2.— S. 21–91; *Luczyński E.* Polska terminologia morska I połowy XIX wieku. Nazwy części jednostki pływającej // *Zeszyty naukowe*.— Gdańsk, 1987.— q 95.— 195 s.; *Daszczyńska I., Iwaszko L.* Rosyjska i polska frazeologia marynistyczna ze słownikiem.— Słupsk, 1992.— 336 s.; *Kołodziejek E.* Ekspresywność i emocjonalność słownictwa marynarzy // *Język a Kultura*.— Wrocław, 1991.— Т. 4.— S. 169–176; *Kołodziejek E.* Gwara środowiskowa marynarzy na tle subkultury marynarskiej.— Szczecin, 1994.— Т. (CCXX) 146.— 140 s.

⁵ Ця думка підкреслюється у працях відомих славістів: *Moszyński K.* O sposobach badania kultury materialnej Praslówian.— S. 142; *Коломиец В. Т.* Происхождение общеславянских названий рыб.— К., 1983.— С. 142; *Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* К истокам славянской социальной терминологии (семантическая сфера общественной организации, власти, управления и основных функций) // *Славянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте*.— М., 1984.— С. 89; *Русанівський В. М.* Співвідношення літературної мови і діалектів етнічних груп // *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов*.— К., 1991.— С. 26; *Пітторак Г.* Українці: звідки ми і наша мова.— К., 1993.— С. 169.

ція, утворюється своєрідна диглосія фахового і загальнонародного мовних різновидів, що містять різні коди ⁶. Це явище засвідчує, що мовна система здатна нагромаджувати, зберігати, передавати наступним поколінням наукові знання.

Умовно приймаємо, що прототерміни на позначення реалій водного господарства почали формуватися з X–XI ст., у період правління п'ястовської династії, коли польська мова існувала завдяки територіальним діалектам, а мовні зміни відбувалися стихійно. Хоча Польща не належить до морських цивілізацій, частину її історико-культурного розвитку становить морська культура ⁷ (елемент географічного середовища, утвореного протягом тисячоліть, у якому відбувалось освоєння морського простору і надморських областей), локалізована на Балтійському морі та прилеглих до нього територій. Засобом формування, фіксації морської культури виступає ВГЛ польської мови.

Спеціальні уявлення про вичленовані свідомістю людини реалії, зокрема водні простори, позначали запозичені із загальноновживаної мови непохідні слова індоєвропейського і спільнослов'янського походження: п. *jeziro* «природна або штучна заглибина, заповнена водою», заст. *jezero* < псл. *ezero (: *jezerь : *ozero) (пор. укр., рос. о́зеро, бр. в[о]зера, друс. ozero, ч. jezero, слц. jazero, вл. jezor, нл. jazor, болг., мак. [о]зеро, серб. jězero, слн. jézero, jezéro, ст.-сл. љезеро, љезерь) (SP, 6, 73–75; SSP, 3, 3(16), 195; ЕСУМ, 4, 166–167; Черных, 1, 593; ЭССЯ, 6, 33–34) ⁸; п. *rzeka* «великий водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжених зниженнях рельєфу від верхів їв до гирла» < псл. *rěka (<*roika), іє. **rei-* (*rinoti) «текти, струмувати» (пор. укр. рі́к[а], р[і]чка, рос., болг. рек[а], бр. рак[а], друс. р[і]ка, ч. řeka, слц. rieka, вл., нл. rēka, полаб. rēkǎ, серб. р[и]јēка, слн. rēka, ст.-сл. р[і]ка) (Brückner, 475; ЕСУМ, 5, 95); п. *morze* «великий водний простір» < псл. *morje «водний простір; море» (пор. укр. м[о]ре¹, рос. м[о]ре «море; [озеро]», друс. more, ч. мо́ре, слц. more, вл. morjo, болг. мор[е], мак. more, серб. мо́ре, мо̀ре, слн. mórjé, ст.-сл. more) (Brückner, 475; ЕСУМ, 5, 513).

Той факт, що більша частина лексики праслов'янського походження в польській мові позначає довкілля й зовнішні вияви людської діяльності, свідчить про ранню соціально-психологічну концентрацію людини на явищах, предметах навколишнього світу, від якого вона залежала ⁹.

По-третє, водогосподарські прототерміни та їхні функції, місце в системі польської мови в діячності і статус сучасних термінів водного господарства неоднакові. Як зазначалося вище, основою прототермінів є загальноновживана лексика. Прототерміни вживаються як у загальномовній практиці, так і в спеціальному спілкуванні, оскільки позначають уявлення про вичленовані свідомістю спеціальні реалії. У їхній семантиці містяться залишки міфологічного знання (назви-гіпероніми плавальних засобів: *łódź, okręt*) і конкретного, прикладного

⁶ Про це докладніше див.: *Marciniak S. Język wojskowy.*— Warszawa, 1987.— S. 1; *Bajerowa J. Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego.*— Wrocław, 1980.— 63 s.

⁷ Поняття морської культури (*kultura morska*) сформувалось у працях антропологів, етнографів, соціологів у XIX ст. (див.: *Bujak F. Dziejowe znaczenie morza.*— Zamość, 1921.— 30 s.; *Skuratowicz B. Kultura morska jako przedmiot badań naukowych // Nautologia.*— 1973.— N 1–2.— S. 109–112; *Ozdzyński J. Morska wspólnota kulturowa w świetle faktów językowych.*— S. 7; *Piskozub A. Morze w dziejach cywilizacji.*— Gdańsk, 1993.— 187 s.; *Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II : У 3 ч.*— М., 2002.— Ч. 1.— 496 с.).

⁸ Список скорочень див. у кінці статті.

⁹ *Апаньева Н. Е. История и диалектология польского языка.*— М., 2004.— С. 270.

(наприклад, назви елементів конструкції плавальних засобів: *głowa, pięta, czolo, broda, ramię, bok*). На відміну від прототермінів, терміни мають дефініцію, яку вони отримують у зв'язку зі становленням науки, поглибленням знань про галузь водного господарства.

Водогосподарські прототерміни об'єднуються у спеціалізовані групи, що відрізняються від тематичних груп, за якими класифікується сучасна ВГЛ. Спеціалізовані групи прототермінів починають формуватися в середньопольський період, мають менший ступінь системності, у них відсутні регулярні словотвірні моделі.

Варто підкреслити, що ВГЛ у донауковий період є неоднорідною, переважно багатозначною, їй притаманні лексико-семантичні, граматичні й словотвірні ознаки загальноновживаних слів. Спеціальні слова утворюються шляхом прямої номінації (безпосереднє найменування ознаки реалії, наприклад, у назвах риболовних знарядь: *sieć, włok, niewód, matnia*) або непрямой, вторинної номінації (у смисловій структурі лексеми позначається предмет або його ознака на підставі подібності до інших відомих предметів, ознак: *drzewo* «човен, видовбаний з одного відземка дерева» (SP XVI w., 6, 19). Семантика прототермінів спиралася на значення слів загальнонародної мови. Виявлено такі тенденції: до збагачення змісту запозичених із загальноновживаної лексики мовних одиниць (*dno u lodzi*) і до «відштовхування» від слів з побутовим значенням, напр.: *komięga* (1511 р.), *komięga* (1552 р.) заст. діал. «човен, видовбаний з колоди; веслове річкове судно без щогли» («Już cieczę ze krą do Gdańska w komiędze, boi nędze» — S. F. Kłopotowic), *komięga* (1558 р.), *komięzka, komiaska, komiażka* (1573 р.), *komięzeczka / komiężeczka* (1576 р.), *komięga, komęga, komęga* заст. «річкове судно» (XVI–XVII ст.; Brückner, 249–250; Sławski, 2, 382–384).

Загалом до середини XVI ст. відсутня чітка система наукових понять водного господарства, тому прототерміни, що позначають уявлення про реалії зазначеної галузі, виконують номінативну функцію (на відміну від сучасних термінів, які мають ще дефінітивну функцію). Слід підкреслити, що семантика спеціальних слів у цей час є розпливчастою, має синкретичний характер, формується без свідомого втручання суспільства.

Ще однією характерною рисою спеціальних слів у донауковий період є відносна незалежність від мінливої навколишньої дійсності, оскільки вони позначають предмети, явища, пізнані на різних стадіях суспільного розвитку. Цю особливість народної (традиційної) термінології О. М. Трубочов назвав «архаїчною, постійною недостатністю»¹⁰.

Зазначимо, що в давньопольських пам'ятках, написаних латинською мовою з польськими гласами, в історичних, діалектних словниках, у ділових документах зафіксовано не всі спеціалізовані групи ВГЛ. Наприклад, представлено варіанти назв риболовних знарядь та їхніх частин, якими користувалися рибалки: *jaz* (1237 р.), *wiersza, kłonia, sępnica (sęp), przywłoka, niewód, mrzeża* (поч. XIV ст.), *więcierz, włok, zatoczka / zathoczka, kidadło* (друга пол. XIV ст.), *drguba / drgubica* (кін. XIV ст.), *zabrodnia / zabrodnya / zabrodnica, bębenek / bambenek* (поч. XV ст.), діал. *gręzidło / grędzidło* (друга пол. XV ст.) (SSP, 3, 3, 165; ESI, 4, 188; SKL, 2, 68; Karłowicz, 2, 124), тоді як назви плавальних засобів (очевидно, менш різноманітні) зустрічаються рідше.

¹⁰ Трубочов О. Н. Ремесленная терминология в славянских языках.— М., 1966.— С. 9–10.

Підготовчий донауковий період був дуже важливим, оскільки в цей час сформовано історичне ядро ВГЛ. До нього належать базові терміни з утраченою мотивацією (*niewód, wiosło*) або з мотиваційними ознаками, що вказують на призначення реалії водного господарства, її форму, матеріал, з якого вона виготовлена (*zabrodnia, przywłoka, ślep, dqb*).

У середньопольській період (XV–XVI — друга пол. XVIII ст.) на основі культурного діалекту формується польська літературна мова, розширюються її суспільні функції, зростає обсяг наукових знань, а разом з ним збільшується номінативний фонд ВГЛ, хоча його писемна фіксація відбувається досить повільно.

Із розвитком нових дисциплін, у яких теоретично осмислюються окремі професійні ділянки водного господарства, виникає система наукових і технічних понять, термінологія, яка відображає ці поняття. Становлення термінології водного господарства відбувається протягом другої половини XVI — до другої половини XVIII ст., що засвідчують лексикографічні джерела, зокрема латино-польський словник Я. Мончинського (*łódeczka, okręt, czóln, plet, przodek, ława, plachta*) — Маґч., ділові документи та інші праці («Про рибні стави і риб» Я. Дубравського 1547 р., «Перелік земель і доходів познанських єпископів» 1564 р.). Зафіксована в них лексика і фразеологія ще неповно представляє основний фонд ВГЛ.

Формування термінології водного господарства супроводжується синонімією (зокрема, у назвах частин плавальних засобів: *przodek, czolo, nos łodzi, broda* «ніс», *tył, pośledź* «орма»), багатозначністю (наприклад, назва тварини і плавального засобу: *byk* «вітрильно-веслове плоскодонне судно для сплаву солі й збіжжя»: «Po tej wodzie leca byki, szkuty, trafty» — W. Potocki), *koza* «невелике веслове річкове судно» (1640 р.) (Linde, 1, 207; SW, 1, 245), варіативністю спеціальних слів (*prom / prum*).

З другої половини XVIII ст. і дотепер на розвиток ВГЛ активно впливають міжмовні контакти, що пов'язано з відкритим характером галузі судноплавства. Запозичені терміни, спільні для слов'янських мов, сягають корінням індоевропейської та спільнослов'янської доби. Це слова латинського (*anchora / ankora* «якір», *nawa* «корабель» («Fasellus... Niejaka forma łodzi, nawa też zowa». — Маґч., 119), *armata, port, nawigacyja, nawigować, kapitan, pirat*) та грецького походження (*archa / arka* «ковчег», *artemon* «вітрило»), які входили до польської мови прямо або опосередковано.

У цілому для західнобалтійської зони вагомішими були германські впливи, зокрема з голландської мови, зумовлені торговельними контактами, які спостерігаються з XIII ст. Асиміляція голландизмів відбувалася за посередництвом німецької мови в її середньоніжньонімецькому і середньовіжньонімецькому варіантах ¹¹ (*dek* «навісна палуба» < дн., гол. *dek, fokmasz* < вн. *Fockmast*, гол. *fokkemast, bukszpryt* < н. *Bugspriet*, гол. *boegspriet, saling* < дн., гол. *zaling*). Більшість німецьких термінів увійшла до ВГЛ з Гданського Помор'я іноді за посередництвом скандинавських мов (*burta, reja, maszt, żagiel*), а також опосередковано — з кашубських діалектів (*fłis* «сплав», *binduga* «місце, де в'яжуть плоти») ¹².

¹¹ Ozdzyński J. Morska wspólnota kulturowa w świetle faktów językowych... — S. 103.

¹² Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego : W 3 cz. — Warszawa, 1961–1972. — Cz. 2. — S. 127–128; Luczyński E. Op. cit. — S. 239.

Крім того, ВГЛ поповнюється за рахунок іншомовних запозичень з італійської (*bat(a)*, *fregata / fragata*, *galera*, *galijon*, *galeot(a) / galijot(a)*, *gondula*), французької (*galeas / galeasa*, *gabbar / gabara*), англійської (*bat / bata*, *kecz*; англіцизми у зв'язку з позамовними чинниками активізуються у другій половині XIX ст.) та інших мов.

Реакцією на перенасичення термінології іншомовними термінами, зокрема ВГЛ, були спроби впорядкування спеціальної лексики (*dma* «вихор», *brzeżysty* «той, що має береги» (С. Петриций), *gwiazdomówa* «астролябія, прилад для визначення широти і довготи в астрономії» (Ю. Наронович-Наронський), *nawietrzny* «виставлений на вітер», *samoruszny* (Г. Кнапський), *wodoplawny*, *poświethny* (Я. Кохановський).

У середньопольську добу зменшується продуктивність та значення семантичного способу утворення нових спеціальних слів. Починає виокремлюватися лексика, яка вживається у спеціальних контекстах, професійному мовленні. До пасивного фонду відходять архаїзми, їх замінюють запозичені терміни (*platwa* заст. «пліт» — *tratwa*, *weln* «хвиля» — *fala*).

У другій половині XIX ст. створюються наукові підвалини терміносистеми водного господарства польської мови. Друкуються технічні словники, наукова література, перекладаються спеціальні праці. Після повернення Польщею незалежності в 1918 р. функції польської мови розширюються, активізується свідомість термінотворча діяльність учених. З метою впорядкування науково-технічної термінології організовані: Львівське політехнічне товариство (1871 р.), Варшавська комісія польської технічної лексики при Академії технічних наук (1923 р.). Термінологічна комісія при Морській і Річковій Лізі (1927 р.), регулярно проводяться термінологічні конкурси, формулюються дефініції нових спеціальних слів, видаються словники, наукова і навчальна література.

Для заповнення термінологічних лакун використовуються такі словотвірні способи: морфологічний (*dennik*, *drapacz* «малий якір, кішка»), синтаксичний (утворення полікомпонентних словосполучень) (*środek statku* «шканці», *przewież tylna (skośna)* «пардун», *przewięźnik przedni* «штафок», *dziobnik zewnętrzny* «бом-клівер», *podporka jarzmowa* «салінг», *wspórnik pokładu* «пілерс», *stępka ochronna* «фальшкіль»), рідше — семантичний (*jablko* «клотик»). Польські науковці (Б. Шльонський, Ю. Клейнот-Турський, М. Заруський, С. Людвіг, К. Штадтмюллер та ін.) збагачують лексику водного господарства питомими термінами: *polatka* «палуба», *biesiadnia*, *stancja* «кают-компанія», *samborza* «капітанський мостик», *łęcina* «рей», *klin* «клівер», *dziób*, *bok* «борт» (М. Заруський), *lustró*, *grodź*, *chata* «рубка» (К. Штадтмюллер), *tarcza* «транець» (С. Людвіг), *lanca* «стенга», *struna* «ванта» (Ю. Клейнот-Турський), *wrona* «топсель», *podpaska* «галс» (Б. Шльонський), *lotnik* «бом-клівер» (К. Штадтмюллер), *gniezdnik* «марсель» (А. Клечковський), *średnica* «головний шпангоут» (Б. Шльонський), *bocznik* «бонет» (Ю. Клейнот-Турський) тощо. Мовна політика сприяє активізації національно-мовних ресурсів, їх закріпленню, наприклад, у лексико-семантичній групі назв елементів конструкції плавальних засобів: *dziobnica* (замість *sztaba*), *delfiniak* (замість *martengik*), *chodnica* (замість *perta*), *rozpsza* (замість *szpryt*), *drablina* (замість *wyblinka*), *kolkownica* (замість *nagielbank*), *wodnica* (замість *waterlinia*), *drzewce dziobowe*, *drzewce rufowe* (замість *flagsztok*), *pacholek* (замість *poler*, *knecht*), *ucho* (замість *kringels*), *dyby* (замість *ezelhof*). Наслідком термінотворчої праці Термінологічної комісії при Морській і Річковій Лізі став багатомовний морський словник у 6-ти зошитах, який зафіксував

новостворені й традиційні терміни (SM KT). Однак повністю усунути запозичені терміни не вдалося з огляду на прагматичні чинники, які сприяли їх закріпленню (наприклад, питомі терміни в науковому стилі набували пейоративної конотації, пор. *ezelhof* — *dyby*, *jarzmo*, *głowa ośła*).

Корінні зміни в польському суспільстві після Другої світової війни вплинули на перебудову системи народного господарства. Формуються водне і морське господарство, модернізуються старі й оформлюються нові галузі. Ці позамовні зміни вплинули на ВГЛ, у складі якої активізується інтернаціональна лексика, утворена на ґрунті греко-латинських елементів (*batyskaf*, *akwaplan*); застарілі слова переходять до пасивного лексичного фонду у зв'язку з технічними новаціями (*kołowiec*, *pocztowiec*, *parowiec*, *pancernik*, *torpedowiec*, *lichtuga*, *krypa*, *galar*, *berlinka*, *szkuta* — WSWO). Як і раніше, продуктивним в основному є суфіксальне та префіксальне словотворення (*nadbudówka* «рубка», *krzywizny* «тимбер», *wzdłużnik* «стрингер», *półpokładnik* «полубіме», *odbijacz* «кранець», *dennik* «флор»), менш продуктивне основоскладання (*śródołęczcie* «шканці», *jednotonowiec* «спортивна яхта»). Спостерігається активність таких способів, як аббревіація (*ORP* — *kręt Rzeczypospolitej Polskiej*, *AHTS* — *Anchor Handling Tug* «буксир для обслуговування якорів», *s/y* < англ. *sail yacht* «вітрийльна яхта», *s/s* < англ. *steam ship* «судно з паровою турбіною»), універбація (*linia wodna* > *wodnica*), еліпсис (*takłowiec tuńczykowy* > *takłowiec*). Нові спеціальні слова утворюються за допомогою питомих формантів від запозичених основ (*rufówka*, *maszynownia* — IE). Крім того, спостерігається спеціалізація окремих словотвірних засобів у межах лексико-семантичних груп ВГЛ (наприклад, суфікс *-owiec* у назвах плавальних засобів — *poduszkowiec*, *lotniskowiec*).

Семантика багатозначних лексем «розщеплюється», унаслідок чого утворюються спільні за формою, але незалежні за змістом міжгалузеві омоніми (*kadłub* техн. «елемент конструкції, кістяк, основа», «кістяк судна», «кістяк літака»), значення синонімів розходяться. Так, терміни *stepka* «поздовжня балка нижньої частини судна» (< пл. **stepati* «ступати») і *kil* (< н. *Kil*, нн. *kiel*) до середини XX ст. були синонімами-дублетами (Boгуś, 577; ISJP, 2, 689). У сучасній лексиці водного господарства слово *kil* «поздовжня балка на спортивних плавальних засобах» звузило семантичний обсяг і увійшло до мікрогрупи, яка позначає назви елементів конструкції спортивних яхт (MLM, 259).

Звернемо увагу на те, що в науковий період відбуваються процеси детермінологізації спеціальної лексики, яка починає вживатися в неспеціальних контекстах, побутовому мовленні, набуває додаткових відтінків у значенні і поповнює словниковий склад літературної мови.

Таким чином, сучасна ВГЛ як підсистема польської мови пройшла довгий шлях розвитку. Вона складається з історичного ядра лексики та її периферії, для неї характерна поняттєва ізоморфність (між розвитком наукових, технічних знань та відображенням цієї інформації у спеціальних словах немає повної відповідності). Лексико-семантичні групи, за якими об'єднується ВГЛ, мають ієрархічну організацію, їхні мовні одиниці пов'язані гіперо-гіпонімічними, семантичними і структурно-мовними зв'язками.

Продуктивність словотвірних способів, лексико-семантичні особливості ВГЛ залежали від окремих історичних етапів, оскільки на досліджену лексику більшою мірою, ніж на загальноживану впливають позамовні чинники, які зумовлюють історичні характеристики, генетичну специфіку, хронологічний ста-

тус спеціальних слів. Вагомими є також внутрішньомовні чинники, від яких залежать формальні, семантичні та функціональні параметри розглянутих мовних одиниць.

Динаміка номінації спеціальних реалій залежить від ступеня системності галузі водного господарства. Так, у донауковий період прототерміни позначають уявлення про спеціальні предмети, утворюються внаслідок спеціалізації значень слів, запозичених з побутової лексики, органічно пов'язані з ними.

Натомість у науковий період відбувається виділення спеціальних галузей (зокрема, розділів судноводіння — навігації, лоцїї, технічних засобів судноводіння, гідрометеорології, морехідної астрономії тощо), виникає необхідність відображення у структурі спеціальних лексем поняттєвих категорій. Формується система термінів водного господарства, при цьому активізуються процеси синонімії, багатозначності. Ускладнення водогосподарської галузі, її розвиток зумовлюють звуження або генералізацію семантики спеціальних слів; для номінації різновидів спеціальних реалій використовуються багаточленні словосполучення; унаслідок міжмовних контактів запозичуються терміни з латинської голландської, німецької та інших мов. Розвиток і модернізація системи водного господарства у ХХ ст. — на початку ХХІ ст. супроводжуються не тільки оновленням, а й ускладненням, деталізацією спеціальних понять, їх поповненням. Ці зміни активізують термінотворчі процеси. Для утворення нових спеціальних лексем використовуються морфологічний і синтаксичний способи, складноскорочені слова.

Подальше дослідження лексики водного господарства сприятиме розв'язанню теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із встановленням загальних властивостей та законів розвитку й особливостей функціонування термінологічних підсистем у польській та інших слов'янських мовах.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЕСУМ	— Етимологічний словник української мови : В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука.— К., 1982–2006.—Т. 1–5.
Черных	— <i>Черных П. Я.</i> Историко-этимологический словарь современного русского языка : В 2 т.— М., 1999.
ЭССЯ	— Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под общ. ред. О. Н. Трубачева.— М., 1974–2009.— Вып. 1–35.
Boryś	— <i>Boryś W.</i> Słownik etymologiczny języka polskiego.— Kraków, 2005.— 861 s.
Brückner	— <i>Brückner A.</i> Słownik etymologiczny języka polskiego.— Kraków, 2000.— 808 s.
IE	— <i>Grzywaczewski Z.</i> Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich. Okręty i żegluga / Red. H. Chmielewski.—Warszawa, 1977.— 515 s.
ESI	— <i>Głogier Z.</i> Encyklopedia staropolska ilustrowana : W 4 t.— Warszawa, 1978.— Т. 1–4.
ISJP	— <i>Inny słownik języka polskiego PWN</i> : W 2 t. / Pod red. M. Bańki.— Warszawa, 2000.
Karłowicz	— <i>Karłowicz J.</i> Słownik gwar polskich : W 6 t.— Kraków, 1900–1911.
Linde	— <i>Linde S. B.</i> Słownik języka polskiego : W 6 t.— Warszawa, 1807–1814.
Мącz.	— <i>Lexicon latino-polonicum (...)</i> Ioanne Mączzinsky egvite polono interprete.— Królewiec, 1564.— 555 s.
MLM	— <i>Grajewski I.</i> Mały leksykon morski.— Warszawa, 1981.— 317 s.
NEP	— <i>Nowa encyklopedia powszechna PWN</i> : W 8 t.— Warszawa, 1996.— Т. 6.— S. 1075.
SKL	— <i>Sychta B.</i> Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej : W 3 t.—Wrocław, 1980–1985.
Славски	— <i>Славски F.</i> Słownik etymologiczny języka polskiego : W 5 t.— Kraków, 1952–1982.

- SMKT — Słownik morski polsko-angielsko-francusko-niemiecki / Oprac. przez Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Rzecznej w Warszawie. — Warszawa, 1929–1936. — Z. 1–6.
- SP — Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego.— Wrocław, 1974–2001. — T. 1–8.
- SSP — Słownik Staropolski : W 11 t. / Red. nacz. S. Urbańczyk.— Warszawa, 1953–2002.
- SW — Słownik języka polskiego : W 8 t. / Ułoż. pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego.— Warszawa, 1898–1927 (wyd. fotooffs. — Warszawa, 1952).
- WE PWN — Wielka encyklopedia PWN : W 30 t.— Warszawa, 2004.— T. 10.— C. 315.
- WSWO — Wielki słownik wyrazów obcych PWN / Pod red. M. Bańki.— Warszawa, 2005.— 1348 s.

(Odeca)

O. A. VOYTSEVA

TRADITIONS AND NATURAL PHENOMENON IN THE DEVELOPMENT OF POLISH VOCABULARY OF WATER ECONOMY

The development of Polish vocabulary of water economy is considered in the article, the basic natural phenomenon of its evolution was determined, the influence linguistic and extralinguistic factors (which predetermine the dynamics of this lexical layer) was investigated. The specific character of the terminology of water economy during prescientific and scientific periods was described.

Key words: Polish, branch system, vocabulary of water economy, preterm, terminology.